

Snellezen

In het basisonderwijs

door René Berends

Als leerlingen een gedicht, krantenartikel, verhaal of een informatieve tekst lezen, pakken ze deze leestaken grotereels op dezelfde manier aan. Er is nog weinig variatie in het aanpakgedrag van teksten en er wordt nauwelijks op basis van een leesdoel voor een bepaalde leesaanpak gekozen. Het toepassen van snelleestechieken kan daarin verbetering brengen en het lezen van verschillende soorten teksten efficiënter en sneller doen verlopen. Het gebruik van zulke technieken vervolmaakt het proces van het (leren) lezen en het kan leerlingen helpen bij het zich voorbereiden op het voortgezet onderwijs. Daar zullen ze immers in staat moeten zijn om in betrekkelijk korte tijd veel en verschillende soorten teksten te lezen. In het basisonderwijs is er nauwelijks aandacht voor 'speed reading'. In dit artikel wordt het oefenen met een aantal snelleestechieken in groep 8 nader verkend.

Eva zit in groep 8 en is in het kader van een project over insecten met een werkstuk bezig over lieveheersbeestjes. Ze vraagt zich af of dit insect zes of acht pootjes heeft. Ze kan haar vraag natuurlijk googelen, maar op de leestafel ligt er een encyclopedie over insecten klaar. Eva zoekt in de inhoudsopgave naar het hoofdstuk over het lieveheersbeestje. Vervolgens bladert ze door de betreffende bladzijden, de tekst scannend en diagonaal lezend. Al snel vindt ze met deze strategie een stukje tekst over de bouw van het insect en leest ze de informatie nauwkeurig om een antwoord te vinden op haar vraag.

De functie van 'inner speech' bij het leren lezen

In de fase van het aanvankelijk lezen leren kinderen woorden visueel te analyseren in de afzonderlijke letters, de tekens (grafemen) aan klanken (fonemen) te koppelen, die klanken vervolgens tot (gesproken) woorden te verbinden en – tot slot – om betekenis te verlenen.

De spraakmotoriek is bij dit proces van belang. Het hardop, prevelend of 'innerlijk' uitspreken van een met de elementaire leeshandeling gedecodeerde tekst helpt leerlingen om tot begrip te komen.

Naarmate het leesproces geautomatiseerd verloopt, hebben lezers minder de neiging teksten hardop of prevelend te lezen, maar zelfs volwassen, ervaren lezers zullen het herkennen dat af en toe de 'inner speech' weer toeslaat. De stembanden slaan bij het minste of geringste 'aan' bij het lezen. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij het lezen van een tekst in een andere taal en wanneer moeilijke tekstfragmenten gelezen moeten worden, maar ook wanneer gelezen wordt in een omgeving met storende factoren. Kinderen kunnen in dat soort gevallen zelfs met hun vingers in de oren zitten om zich te concentreren en om het eigen innerlijke voorleesstemmetje goed te kunnen horen.

Door de geluidsbarrière

Tijdens een normaal gesprek vloeien bij sprekers de woorden met een snelheid van ongeveer 150 tot 180 woorden per minuut uit de mond. De man die in de jaren zestig het Polygoon-journaal insprak, sprak wat langzamer, Matthijs van Nieuwkerk in zijn aankondigingen van het programma De Wereld Draait Door wat sneller.

Als een tekst voorgelezen wordt, gaat dat met vergelijkbare snelheden. Lezers die zichzelf hele teksten voorlezen, komen in hun leessnelheid daarom niet uit boven de 250 à 300 woorden per minuut uit. Dat is een half A4'tje tekst per minuut.

De meeste volwassenen lezen nog steeds met 'inner speech'. Je zou kunnen zeggen dat het proces van leren lezen bij hen nooit geheel afgerond is doordat de laatste fase – het afleren om jezelf tijdens het lezen innerlijk voor te lezen – bij hen nooit afgerond is. Dat is jammer, omdat ogen (veel) sneller kunnen lezen dan een mond kan praten. Leer je jezelf aan om het voorleesstemmetje 'uit' te zetten dan ga je bij een leessnelheid van zo'n 400 woorden per minuut als het ware door de 'geluidsbarrière'. De spraakmotoriek kan het leestempo dan niet

meer bijbenen. Geoefende snellezers halen overigens wel zo'n 3000 woorden per minuut. Dat zijn vijf à zes volle A4'tjes per minuut. De tijdswinst die bij zo'n snelheid gehaald wordt, is enorm. Snellezers lezen een zakelijk rapport van 360 bladzijden in een uur, waar gemiddelde lezers een morgen, een middag en nog een hele avond zwoegen!

Lezen zonder mee te mummelen

Hardop lezen heeft zin voor het aankweken van vertrouwdheid met het geschreven beeld en de daarbij behorende klanken (uitspraak, klemtoon), maar in een groep 8 van de basisschool is het verklanken van tekst niet (altijd) meer nodig. Een eerste stap die dan gezet kan worden is om leerlingen zich het 'voorleesstemmetje' bewust te laten worden en om deze vervolgens 'uit' te zetten bij het lezen van teksten. Het hardop lezen moet dan onderdrukt worden, als ook het bewegen van de lippen bij het lezen en zelfs de geluidloze lipbewegingen (subvocalisering). De eerste stap bij het verhogen van de leessnelheid is dan ook jezelf te verbieden mee te prevelen tijdens het lezen of om jezelf innerlijk voor te lezen. Beginnende snellezers leggen zichzelf de regel op niet in gedachten mee te spreken en niet in stilte hardop te lezen. Resoneren onder de hersenpan en lezen met je strottenhoofd, vertraagt het proces.

Bovendien moeten leerlingen proberen hun ogen bewust sneller over de tekst te laten gaan dan ze gewend zijn.

Snel waar het kan, langzaam waar het moet

Het is leuk om eens te oefenen in het zo snel mogelijk lezen van teksten met het voorleesstemmetje 'uit', maar eigenlijk zou het zo moeten zijn dat leerlingen leren om snel te lezen waar het kan en langzaam waar het moet. In het ideale geval moet de mate waarin de tekst begrepen wordt het proces van het technisch decoderen van de tekst aansturen. Als je de tekst begrijpt, kun je lekker snel, als het moeilijker wordt moet je langzamer lezen.

De meeste methoden voor voortgezet (technisch) lezen besteden nog weinig aandacht aan 'fluency' (lekker doorlezen) en zeker nog niet aan het proces waarbij de mate van begrip het technisch decoderen aanstuurt.

Snelheid of begrip? Snelheid èn begrip!

Snellezers zijn door hun zeer actieve leeshouding goed in staat om teksten in zich op te nemen. Er zijn zelfs aanwijzingen dat snellezers ook het tempo in het denken over teksten versnelt.

Toch is het bij trainingen vaak zo dat tekstbegrip in eerste instantie vermindert. De ervaring is echter dat als de vaardigheid om teksten met een hogere snelheid te lezen eenmaal verworven is, het oude niveau van begrip snel terugkomt, vaak zelfs verbeterd wordt.

Niet alles lezen volgens de snelleesmanier

Als eindelijk het laatste deel van een trilogie uitkomt, waar je al maanden naar

hebt uitgezien en je met het boek op de bank ploft, is het 'eeuwig zonde' om het op een snelleesmanier te lezen en het binnen het uur uit te hebben. Romans lees je niet op de snelleesmanier. Daar moet je van genieten. En een gedicht moet je misschien wel herhaald, langzaam en hardop lezen om zo het ritme van de woorden te doorvoelen en de schoonheid van de taal te doorzien. Snelleestechieken moeten toegepast worden als het doel van het lezen is om in zo'n kort mogelijke tijd kennis te nemen van de inhoud van een (zakelijke) tekst, zoals de teksten die leerlingen voor school moeten lezen.

Chunken en het tegengaan van regressie

Ogen maken bij het lezen sprongetjes over de tekst. Bij een gemiddelde lezer en bij een gemiddelde regel tekst op een A4'tje gaat het om zo'n 7 à 9 fixaties per regel. De tekstmarges die nog scherp gezien worden bij zulke fixaties overlappen elkaar dan bij opeenvolgende fixaties deels. Tussen de sprongetjes door fixeert het oog op een deel van de tekst. Rond het fixatiepunt ziet de lezer de letters scherp. In de periferie rond het fixatiepunt worden letters steeds vager onderscheiden.

Een fixatie duurt ongeveer een kwart seconde. Dat is een soort universele sluitertijd, die geldt bij ervaren en onervaren lezers. Een sprongetje naar een volgend fixatiepunt duurt maar een honderdste seconde. Tijdens die sprongetjes ziet de lezer de tekst niet scherp. Dat is niet erg omdat de hersenen deze minieme momenten van onscherp-zien compenseren.

Snellezers hebben het aantal fixaties per regel van 7 à 9 teruggebracht naar 3 en met enige oefening kan een snellezer bij een fixatie al gauw zo'n twintig tekens opnemen. Ze laten dan in de periferie van wat nog scherp gezien wordt 'gaten vallen', die door de hersenen bij de betekenisverlening wel ingevuld worden, zonder de tekst precies gelezen wordt. Als een tekst goed te begrijpen is, zijn gaten in een tekst door geoefende lezers namelijk goed voorspelbaar.

In het bijzonder schenken snellezers minder aandacht aan lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en voegwoorden. Het zijn woorden die weinig extra informatie geven over de grote lijn van de tekst.

Een belangrijke leessnelheidsverhogende techniek is het 'chunken': het maken van grote(re) sprongen door een tekst. Stel dat je bij het lezen van de tekst – op het grote-strand – met je ogen drie sprongetjes over de tekst maakt en vier keer fixeert, dan kost dat veel meer tijd dan wanneer de tekst in één fixatiemoment overzien wordt.

Snellezers plaatsen het eerste fixatiepunt niet op de eerste letters van een regel, maar bijvoorbeeld pas op de zesde of zevende letter of pas op het derde woordje in de regel. Ook dat vermindert het aantal noodzakelijke fixaties per regel.

Een volgende leessnelheidsverhogende maatregel is om het terugkijken in de regel of zelfs naar vorige regels tegen te gaan. Het voorkomen van het maken van zulke regressiebewegingen met de ogen is bij het leren snellezen van belang. Regressie is overigens wat anders dan herhaald lezen. Bij regressie gaat het om

het min of meer onwillekeurig terugkijken in de tekst. Voor lezers met veel regressiebewegingen is lezen zoiets als het maken van twee stappen vooruit en een achteruit.

Het maken van grotere sprongen door de tekst, het doorlezen en niet met je ogen onwillekeurig teruggaan in de tekst – ook al denk je het niet helemaal begrepen te hebben –, helpt bij het opschroeven van de snelheid bij het lezen.

De snelste manier van lezen is *niet* lezen

Het is echt niet zo dat alles wat een auteur schrijft, belangrijk en lezenswaardig is. Het leren om een selectie te maken in wat er wel en niet gelezen wordt, is daarom van belang. Het onderscheiden van hoofd- en bijzaken in een tekst helpt daarbij. Zelfs op woord- en zinsniveau geldt dat niet alles gezien en gelezen hoeft te worden. Als er staat – p stz g l – of – lk ben klein maar jij bent ... – ‘raden’ goede lezers de rest er wel bij.

Goede lezers zijn daarom altijd ‘radende lezers’, maar anders dan de groep probleemlezers die ‘radende lezers’ genoemd worden, raden goede lezers letters, woorden en zinsdelen die niet gelezen worden, bijna altijd goed.

Oofoefeningen

Snellezers zijn niet alleen getraind in het toepassen van snelleestechieken, ze hebben ook goed getrainde ogen. Tijdens snelleescursussen worden er veel trainingsoefeningen voor de ogen gedaan. Cursussen zijn dan ook intensief en leiden vaak tot vermoeide ogen. Het gaat daarbij onder meer om visuele discriminatieoefeningen met woorden en getallen die onder tijdsdruk uitgevoerd moeten worden, als ook om oefeningen die helpen bij het vergroten van de ‘blikbreedte’, wat het lezen van letters en cijfers in de periferie van het fixatiepunt mogelijk maakt.

Voorwaarden

Het verbeteren van het leestempo vraagt niet alleen om het trainen van de ogen en het inzetten van snelleestechieken, er speelt ook een aantal fysieke, fysiologische en psychologische factoren een rol. Om het leestempo op te voeren zijn optimale omstandigheden nodig. Denk in dit verband aan de kwaliteit van de te lezen teksten (grootte, dikte, interlinie, e.d.), het vermijden van afleidingen, het creëren van een rustige omgeving, goed licht, een goede leeshouding en gezichtshoek, concentratie en motivatie.

‘Speed reading’ of toch maar liever ‘improved reading’?

“Leerlingen moeten niet sneller lezen, maar juist langzamer leren lezen!”

De bovenstaande uitspraak heeft een kern van waarheid. Veel leraren zullen het kunnen beamen dat leerlingen regelmatig teleurstellend weinig uit een gelezen tekst oppikken. Dat leerlingen sneller kunnen lezen lijkt dan niet de eerste behoefte te zijn. Het gaat eerder om beter kunnen lezen dan om sneller lezen.

Slechte lezers hanteren vaak bij verschillende soorten teksten dezelfde techniek, wat vaak leidt tot een laag tempo en een laag begrip. Vaak doen ze tijdens het lezen nog andere dingen (telefoneren), zijn ze voortdurend in beweging (wippende voeten, armen, hoofdbewegingen) en lezen ze vaak hardop. Goede lezers lezen veelal uit zichzelf, hanteren tempowisselingen, schakelen voortdurend tussen aanpakken en strategieën, zijn geconcentreerd en niet snel afgeleid, proberen structuren te doorgronden en verbanden te zien. Goed lezen vraagt om veel cognitieve inspanning.

Het gericht leren toepassen van snelleestechieken kan bijdragen aan het ontwikkelen van een actieve leeshouding.

Bij het verbeteren van de leesvaardigheid in bovenbouwgroepen gaat het allereerst om het leren stellen van leesdoelen, vervolgens ook om het leren van verschillende leesaanpakken en leesstrategieën en het inzetten van deze aanpakken en strategieën op basis van de gestelde leesdoelen.

Lezen tijdens je studie vraagt om herhaald en misschien ook wel om langzaam en gedetailleerd lezen. Maar er zijn genoeg momenten te benoemen waarbij het snel tot je kunnen nemen van de betekenis van een tekst, ook al voor leerlingen in groep 8, wenselijk en wellicht zelfs nodig is.

Tips voor een minicursus snellezen in groep 8

1. Bepaal voordat je aandacht schenkt aan snellezen de leessnelheid van de leerlingen met een zelf te maken toetsje. Neem het zelfgemaakte leesblad na afloop van de minicursus nog eens af, zodat de vorderingen inzichtelijk gemaakt kunnen worden. Kies een flinke tekst op het niveau van de leerlingen en maak voor iedereen een kopie. Laat op het digibord een stopwatch meelopen tijdens het lezen en laat de leerlingen de tekst in hun eigen tempo lezen. Als ze klaar zijn, noteren ze de leestijd voor zichzelf. Zorg daarna voor een tabel (op het digibord), waarmee elke leerling kan opzoeken hoeveel woorden er per minuut gelezen zijn.
2. Laat leerlingen zich bewust worden van het ‘voorleesstemmetje’ in hun hoofd en laat ze oefenen om die ‘uit’ te zetten. Dat gaat makkelijker bij relatief eenvoudig te begrijpen teksten.
3. Laat leerlingen oefenen met het vergroten van de ‘leesbreedte’ door bij een tekst te chunken (grotere sprongetjes met de ogen maken). Daarvoor zijn woordrijtjes te gebruiken waarbij de lengte van de woorden geleidelijk groter wordt.
4. Laat leerlingen op tijd (stopwatch) zo snel mogelijk losse rijtjes woorden lezen.
5. Oefen met ‘kolomlezen’. Zet kinderen twee-aan-twee tegenover elkaar en laat ze om beurten een kolom uit de krant lezen. Die teksten moeten gelezen worden zonder dat de ogen over de tekstregel springen. De ogen mogen midden op de regel gefixeerd worden en daarna moet de tekst van boven naar beneden in de kolom gelezen worden. Als de ene leerling (stil)leest, moet de ander naar zijn ogen kijken en erop letten dat er niet toch meer dan een fixatie op een tekstregel plaatsvindt.

- Oriënterend lezen. Geef leerlingen 15 seconden om een vol A4'tje tekst te lezen. Ze moeten daarna 'ongeveer' weten waar de tekst over gaat. Maak leerlingen bewust van de strategie die daarbij toegepast kan worden: S-beweging met ogen over de tekst, diagonaal lezen, zig-zaglezen, eerste en laatste regel van alinea's lezen.
- Zoeken naar betekenis. Geef leerlingen een vol A4'tje tekst en laat ze zo snel mogelijk een vooraf benoemd woord in de tekst opzoeken. Laat ze die woorden omcirkelen of laat ze een marker gebruiken.
- Leeslinialen met een fixatieschaal. Gebruik leeslinialen, die leerlingen onder een regel tekst kunnen leggen, met een steeds minder aantal fixatiespunten erop, zodat leerlingen leren om grotere stukken van de regel te overzien.

Tot slot

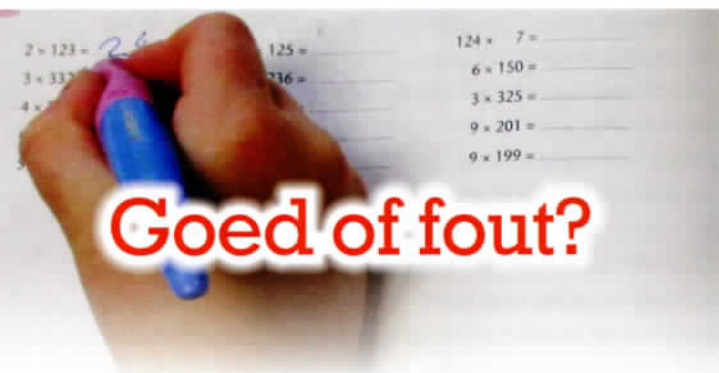
Het is lastig om oude, vertrouwde aanpakken los te laten, zeker als het efficiënt gebruiken van nieuwere wat oefening vergt. Dat geldt zeker voor het leren toepassen van snelleesttechnieken.

De auteur heeft wat ervaring opgedaan in een groep 8 met een kleine minicursus snellezen. Bij belangstelling voor dit materiaal kunnen geïnteresseerden contact opnemen met de auteur: r.f.berends@saxion.nl.

Literatuur

Beale, A.M. (2008). *The complete idiot's guide to speed reading*. New York: Penguin Group.

Sutz, R. & Weverka, P. (2010). *Snellezen voor dummies*. Amsterdam: Pearson Education.

Het objectief beoordelen van toetsen is lastig. Logischerwijs nemen we onze toelicht tot meerkeuzevragen met de computer als beoordelaar. Hiermee wordt de betrouwbaarheid van toetsen enorm vergroot. Maar een meerkeuzetoets is niet valide bij alle leerdoelen. Hiervoor zijn we nog altijd afhankelijk van beoordelaars... die menselijk zijn. Als beoordelaar word je aan een aantal valkuilen blootgesteld ten tijde van beoordelen. Welke valkuilen komen we tegen in de jungle van het beoordelen?

In de eerste plaats wil je niet uit de pas lopen bij andere docenten. Het kan niet zo zijn dat jouw klas gemiddeld een 4,0 als cijfer scoort, terwijl je collega met eenzelfde leerjaar op een 8,0 als gemiddeld cijfer uitkomt. In feite heeft dit niets te maken met het resultaat van de leerlingen, maar wordt aan de hand van het resultaat van de leerlingen de kwaliteit van de docent bepaald. Wat doe je als beoordelaar als de hele klas een negen heeft gescoord? In plaats van de toets aan te passen, pas je de beoordeling aan. Of wanneer de toets te moeilijk blijkt, past men de beoordeling aan om er zo voor te zorgen dat er minder onvoldoendes zijn.

Halo effect

Als beoordelaar is het lastig om je te beperken tot de te beoordelen criteria. Je beoordeelt ook al snel het handschrift van de leerling, de netheid van het afgeleverde werk, of het algemene beeld dat jij als docent hebt van een leerling. Wat als de leerling altijd goed scoort, maar dit keer niet? Wat als je weet dat het leren voor de toets de leerling heel veel tijd en energie heeft gekost, geef je de leerling dan hogere punten? Het behalen van veel onvoldoendes zorgt immers voor minder motivatie bij een leerling. Geef je dan maar een voldoende?

Sequentie effect

Dit effect treedt op als de beoordelaar na een aantal foutieve antwoorden, bij het eerstvolgende goede antwoord spontaan meer punten toekent dan toegestaan is. Dit effect treedt vaak op als een beoordelaar de toetsen horizontaal nakijkt. Dit wil zeggen dat hij eerst van alle kandidaten de eerste toetsvraag nakijkt, daarna de tweede toetsvraag. Als bijna alle leerlingen het fout hebben, krijgt een leerling die met zijn antwoord in de buurt komt, al gauw de volledige punten.

Objectief beoordelen heb je zelf in de hand

Het menselijke van de beoordelaar kun je niet uitschakelen, maar met onderstaande tips kun je wel de objectiviteit van een beoordelaar vergroten. Wanneer je als docent veel nakijkwerk hebt, is het verstandig regelmatig te pauzeren. Anders verslof je vaak in 'afraffelen', waarbij je of gauw veel vragen fout rekt of juist goed, om de nakijkklus maar af te hebben. Overleg met je collega's om eerst vijf toetsen na te kijken. Vergelijk deze toetsen met elkaar en stem met elkaar af hoe je gaat beoordelen. Op deze manier ga je als beoordelaar een stuk zekerder aan de slag. Als je wilt zorgen dat je als beoordelaar zo objectief mogelijk wilt beoordelen, zorg er dan voor dat je niet weet van wie het werk is dat je beoordeelt. Maar misschien nog wel de belangrijkste tip is: wissel toetsen met collega's uit. Beoordeel elkaars onbekende leerlingen, op die manier kom je zo dicht mogelijk bij de objectiviteit.

Naar een artikel in TOETS!magazine.